

Liedboek
Éneklés és imádság otthon és a templomban
Az új holland protestáns énekeskönyv előzményei,
keletkezése és bemutatása

Pieter Endedijk
Budapest, 2013-10-25

Bevezetés

A 2004-ben létrejött *Protestantse Kerk in Nederland* (Holland Protestáns Egyház) három évvel később, 2007-ben döntött az addig használt 1973-as énekeskönyv – *Liedboek voor de Kerken* (röviden *LvdK*) – megújításáról.

Az új énekeskönyv tényleges szerkesztői munkája 2008 májusában kezdődött, megjelentetését pedig 2013 májusára, pontosan a *LvdK* megjelenésének 40. évfordulójára időzítették. A *Liedboek – Zingen en bidden in huis en kerk* (magyarul: Énekeskönyv - éneklés és imádság otthon és a templomban) az elmúlt negyven év egyházi, liturgiai és zenei fejlődésének tanúja.

Ezért most az alábbi rendben követjük végig a folyamatokat:

- 1.) a liturgia fejlődése a holland egyházakban az utóbbi 40 évben; vagyis az új énekeskönyv összeállításához vezető okok;
- 2.) az *Interkerkelijk Stichting voor het Kerklied* (Egyházközi Énekügyi Alapítvány) és feladata;
- 3.) a szerkesztés folyamata;
- 4.) az egyetemesség (katholicitás) és a sokoldalúság közötti feszültség;
- 5.) az énekeskönyv beosztása;
- 6.) a régi és az új énekeskönyv összevetése öt szempont alapján, konkrét példák bemutatásával

1. A liturgia fejlődése a holland egyházakban 1973 óta

Az elmúlt 40 évben a technika, kultúra, politika és a gazdaság területén nagy változások történtek. Ezek a változások az egyházakat sem kerültkék el és ez észrevehető az egyházi zene és a liturgia fejlődésében is. A *LvdK* 1973-ban jelent meg. Ez épp az az időszak volt, amikor az ún. *Liturgische Beweging* (Liturgiai Mozgalom) a csúcspontjához ért. A II. Világháború utáni években Hollandiában a klasszikus – óegyházi eredetű – liturgia iránti, egyre fokozódó érdeklődés figyelhető meg:

melyben előtérbe került az igei és az úrvacsorai rész kettősségére alapuló liturgiai forma, az állandó ordináriuménekek (Kyrie-Gloria stb) ill. más liturgiai énekek használat, valamint a perikóparend szerinti bibliaolvasás.

A liturgiai változások következtében nagy mennyiségű ének keletkezett, melyekből sokat megtalálunk az 1973-as *LvdK*-ban. A genfi zsoltárok 50-es évekbeli újra versbe szedésével foglalkozó költők munkájukat új énekek költésével folytatták. Ehhez a folyamathoz csatlakoztak később olyan római katolikus költők, mint Tom *Naastepad* és Huub *Oosterhuis*.

Világosan látszik, hogy a holland református egyházakban ezekben az évtizedekben egy új áramlat indult el. A klasszikus (hagyományos) kálvinista irányzatnál az istentiszteletet a prédikáció uralja, a gyülekezet aktív részvétele csupán strófikus énekekből válogatott néhány versszakra korlátozódik. Az egyre erősödő ökumenikus-protestáns áramlat azonban a világegyház hagyományaihoz igazodik, melynek inspirálója a lutheránus, az anglikán és a római liturgia. Ők az elmúlt évszázadok liturgiai kincseit fedezték fel és új szövegekkel, új énekekkel régi formák támadtak fel csipkerózsika álmukból, töltődtek meg élettel.

Az 1973-tól napjainkig tartó időszak liturgiai fejlődését jól mutatja az elmúlt négy évtized alatt megjelent mintegy 200 énekgyűjtemény. Csak néhányat említünk ezek közül, melyeket az énekügyi bizottság is tanulmányozott. Ezek a leggyakrabban használt és mindenki által ismert énekgyűjtemények.

1. *Liedboek voor de Kerken* (Egyházi Énekeskönyv) (1973)

Ahogy már korábban említettük, 1973 a Liturgikus Mozgalom (Liturgische Beweging) csúcspontja. A benne összegyűjtött énekek egyfelől az egyház hagyományos strófikus énekei (a középkori himnusztól az akkoriban legújabbnak számító, a 20. század első feléből származó német énekekig), másrésről olyan újkeletű énekek, melyek már a Liturgiai Mozgalom új szemléletét és impulzusait tükrözik és amelyek nagy hatással voltak az énekek költőire, komponistáira.

2. *Zingend Geloven 3* (röviden *ZG*) (Éneklő Hit 3.köt.) (1988)

A 70-es évek felfedezéseinek örömét és lendületét egyfajta konszolidáció követte a 80-as évek vége felé. A liturgia vívmányait próbálták megtartani. Ez az az időszak, amikor az evangéliumi

mozgalom hatást próbált kifejteni. Az egyes áramlatok és a hozzájuk tartozó énekek közötti polarizáció egyre észrevehetőbbé vált. 1981 és 2004 között jelenik meg a *ZG* nyolc része, melyet a már korábban említett *Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied* (Egyházközi Énekügyi Alapítvány) állított össze; az az alapítvány, melyben a *LvdK*-et használó egyházak képviseltetik magukat.

Míg a sorozat első két része az *LvdK*-ből kimaradt, de már 1973-ban meglévő anyagot tartalmazta, addig a harmadik részben már olyan énekekkel találkozunk, amelyek 1973 után keletkeztek, többek között Sytze de Vries dallamai és szövegei. Ennek az utóbbi kiadványnak az énekei már az *LvdK* stílusa továbbvitelének tekinthetők.

3. *Eva's Lied* (Éva Éneke) (1: 1984; 2: 1988)

Az *LvdK* énekeit, a női nemre való tekintettel, többen barátságatlannak tartották. Egyetlen egy női komponista sem került bele és az erősebbik nemre jellemző nyelvhasználat is ellenállást váltott ki. Az ún. feminisztikus teológia hatására látott napvilágot két kötet *Eva's Lied* címmel, melyben összesen mintegy 100 ének szerepel, mindegyike női szerzőktől. Közülük csak néhány talált utat későbbi általános énekes gyűjteményekbe. Az *Eva's Lied* (Éva Éneke) egy példa az *LvdK* hiányosságát pótlandó törekvésekre.

4. *Geroepen om te zingen* (Éneklésre hívó) (1990)

Ez az énekeskönyv egy gyermek- és ifjúsági összeállítás, de ugyanakkor első példája egy olyan énekgyűjteménynek, ahol a vezérelv már az volt, hogy az emberek mit szeretnének szívesen énekelni. Sok gyülekezetből érkeztek a javaslatok. Feltűnő, hogy a gyermekeknek szóló énekek mellett az időseknek szólók is belekerültek, amelyeket ez utóbbiak még korábbról ismertek és szívesen énekeltek. A gyűjtemény meglehetősen kaotikus benyomást kelt. Szinte mindenből van valami, semmi egyéb vezérelv nem található benne. Ezzel együtt a gyűjteményt elég sok gyülekezet használja és olcsósága miatt szinte mindenki megvásárolta.

5. *Evangelisches Liedbündel* (Evangéliumi Énekgyűjtemény) (röviden *ELb*) (1999)

Időközben a holland egyházakon belül egy evangéliumi mozgalom indult el. A *Het Evangelisch Werkverband* (Evangéliumi Munkaközösség) olyan mozgalom, amely az egyes egyházakon belüli lelki megújulást próbálja segíteni. Az *ELb* 1999-ben jelent meg.

Szerkesztői az evangéliumi énekkincs legjavát igyekeztek összegyűjteni, a *Confessioneel Gereformeerde Beraad* (Református Hitvallások Tanácsa) együttműködésével. Tiszta evangéliumi énekek és különböző hitvallási (kegyességi) irányzatok énekei kerültek egymás mellé, számos esetben még az 1973-as *LvdK* előtti időből. Ez az első jele az evangéliumi (a hit megújulására törekvők) és a konfesszionális (a hit hagyományát őrző) vonal szoros együttműködésének. A kötőanyag az orthodoxia.

6. *Tussentijds* (Időközi Énekeskönyv) (2005)

2005-ben jelent meg ez az időközi énekeskönyv, mely gyorsan helyet talált a „protestáns-ökumenikus” gondolkozású gyülekezetekben. A kiadvány elsősorban azért keletkezett, mert számos gyülekezet a *LvdK* mellett új énekanyagot is akart a liturgiában használni. Az énekek válogatásánál a fontos szempont voltak egyes gyülekezetek kérései. Először itt kerültek egy gyűjteményben a *Zingend Geloven* és Huub Oosterhuis énekei. Tehát mint az előzőnél, úgy itt is két különböző áramlat kombinációja jelent meg.

Az utóbbi 4 évtized áttekintése során a következő fázisokat lehet megfigyelni:

- az *LvdK*-re jellemző énekrepertoár elterjedése ill. kibővülése;
- az *LvdK*-re reagáló különböző törekvések kiadványai;
- olyan – főként eklektikusabb – kiadványok megjelenése, amelyek a különféle áramlatokat próbálják összekötni;

Az egyházak között négy áramlat bontakozott ki:

- * ökumenikus-protestáns
- * klasszikus (vagy hagyományos) református
- * evangéliumi
- * bázis-mozgalom

A szerkesztői folyamat kezdetén ez a 4 áramlat az alábbi ábra szerint kapcsolódott egymáshoz:

basisbeweging	oecumenisch-protestant	klassiek-gereformeerde	evangelisch

2. Az Egyházközi Alapítvány feladata

Amikor az új énekeskönyv szerkesztőbizottsága 2007-ben összeült, még igen szerteágazó liturgikus törekvések voltak tapasztalhatók. Ekkorra már megszűnt a *LvdK*-ban még túlsúlyban lévő klasszikus, versszakokra tagolódó egyházi ének egyeduralma. A 4 évtized liturgiai változásai következtében egyre nagyobb szükség lett másfajta énekekre és egy másfajta nyelvhasználatra, ill. zenei nyelvre is. Az ökumenikus, vagy a bázis-mozgalom mellett az evangéliumi mozgalom és a különböző rétegek (gyermekek, fiatalok, nők) is új énekeket igényeltek.

Ugyanezekben az évtizedekben a polarizáció is élesebbé vált, így bizonyos énekek, énekgyűjtemények szinte egy meghatározott mozgalom ill. lelkeség címkéivé váltak. A különböző mozgalmak képviselői szinte alig kommunikáltak egymással, egymás énekeit gyakran lesöpörték az asztalról.

Amikor a Protestantse Kerk in Nederland (PKN) zsinata 2007-ben elhatározta, hogy egy új énekeskönyvnek kell jönnie, a következőket fűzte hozzá:

Az új énekeskönyvnek ki kell fejeznie a Protestáns Egyház identitását, de számolnia kell a nyelvezet és a zenei kultúra különbözőségével is.

Valamint:

Egy új énekeskönyv alapvető fontosságú az egyház egységére nézve.

Az első kijelentés a sokféleséget, a második az egységet hangsúlyozza. Vajon ez a két dolog egymásnak feszül, vagy pedig megférhet egymás mellett?

Igen hangsúlyossá vált a gondolat, hogy az új énekeskönyvet nem csupán a vasárnapi istentiszteleten, amelyet sokkal szélesebb körben lehessen használni.

A bizottság szeme előtt egy német- ill. svájci típusú, éneket és imádságot egyaránt tartalmazó gyűjtemény lebegett. Az énekeskönyv részei a különböző „életterek” vagy „használati alkalmak” szerint sorakoznak egymást követően:

- vasár- és ünnepnap istentiszteletre;
- egyéb gyülekezeti összejövetel a hét többi napjain (pl. áhítatok, napszaki imádságok, bizottsági és presbiteri ülések kezdetére és zárására, stb.);
- lelkigondozásra;

d) személyes otthoni használatra (reggel, este, étkezés, kiemelt napok) Különösen a két utolsó témával kapcsolatban az új énekeskönyvbe mintegy 130 különböző prózai szöveg is bekerült: imádságok, költemények, meditatív szövegek.

3. A szerkesztés menete

Az *LvdK-t* használó egyházak az *Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied*-et (Egyházközi Énekügyi Alapítvány) bízták meg az új énekeskönyv összeállításával.

Az elhatározást a következők tették:

- a) a *Protestantse Kerk in Nederland* (PKN = Holland Protestáns Egyház), az az egyház, amely 2004-ben a *Hervormde* (történelmi református), a *Gereformeerde* (Kuyper-féle újreformált), ill. a *Lutherse Kerk* (Lutheránus Egyház) egyesülésével jött létre;
- b.) az *Algemene Doopsgezinde Sociëteit* (Baptista Társaság) A baptisták a 18. századig fontos és nagy vallásfelekezet volt Hollandiában, ezt követően ez az egyház kisebb lett;
- c.) a *Remonstrantse Broederschap* (Remonstráns Testvériség) egy 1619-ben létrejött egyház, amely a *Nederlandse Hervormde Kerk*-ből (eredeti nevén *Nederduitse Gereformeerde Kerk*, azaz történelmi református egyház) vált ki;
- d.) a *Vrijzinnige Geloofsgemeenschap* (Szabadegyházi Közösség), mely 1870-ben alakult.

A lista jól illusztrálja az egyházak sokféleségét, mely az idők során létrejött szakadások eredménye.

A szerkesztői folyamat alatt még négy egyház csatlakozott az új énekeskönyvhöz:

- e.) a *Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt* (a Kuyper-féle Gereformeerde Kerk-ből 1944-ben kivált egyház);
- f.) a *Nederlands Gereformeerde Kerken* (az előbbiből 1967-ben kiszakadt egyház);
- g.) a *Verenigde Protestantse Kerk in België* (Belgiumi Egyesült Protestáns Egyház) egy kis létszámú protestáns egyházi közösség a túlnyomóan római katolikus Flandriában;
- h.) az *Evangelisch-Lutherse Kerk in België* (a belgiumi Lutheránus Egyház, egy nagyon kicsi egyházi közösség, amely egy néderlandi ajkú antwerpeni és egy angolul beszélő brüsszeli gyülekezetből áll);

Hogy az új énekanyag méreteit és sokszínűségét illetően igazságot szolgáltassunk, nyolc szerkesztői munkacsoport formálódott, mindegyik egy saját részterülettel:

1. Zsoltárok;
2. Válogatás az *LvdK*-ból;
3. Új holland énekek (1973-óta keletkezettek);
4. Külföldi énekek;
5. Gyermek-, ifjúsági- és ténédzser-énekek;
6. Liturgiai énekek;
7. Egyéb énekformák;
8. Imádságok és egyéb szövegek;

Mindegyik munkacsoport kb. 8 tagból állt. A munkacsoport összeállításánál külön figyelmet szenteltek a kiszemelt tagok nyelvi, zenei, teológiai, liturgiai és himnológiai hozzáértésének sokféleségére, változatosságára, de emellett ugyanúgy az egyházi, hitbeli hátterére, életkorára és nemére is.

Az egyes munkacsoportoknak az volt a feladatuk, hogy ajánlásokat fogalmazzanak meg a szerkesztőség felé. A szerkesztőbizottság – amely a munkacsoportok elnökeiből, egy alelnökből, egy titkárból állt, kiegészítve néhány tanácsadóval – újból megtárgyalta ezeket, abból a megfontolásból, hogy az énekeskönyv ily módon is kiegyensúlyozott legyen.

A szerkesztői munkába az egyházak képviselőket (supervisor) delegáltak. Ezek a megbízottak bőséges énekválasztékot kaptak kézhez, melyet megtárgyaltak saját munkacsoportjaikkal és végül – különösen a saját hitéleti hátterükből kiindulva – tanácsokkal látták el a szerkesztőbizottságot.

4. Egyetemesség és sokoldalúság

A szerkesztési folyamat kezdetén még nagy szakadék volt a különféle felekezeti irányzatok képviselői között az általuk képviselt énekrepertoár miatt.

A szerkesztői munka nem arra koncentrált, hogy egy-egy áramlat számára egy meghatározott mennyiségű éneket biztosítson. A bizottság, szakértelméből kiindulva elsődlegesen azt remélte, hogy a szerkesztői folyamatban minden egyes énekről valóságos vita lesz lefolytatható, napirendre tűzve a nyelvi, zenei, teológia oldalt egyaránt.

Az egyes énekekkel kapcsolatos indítványok előterjesztéseinek vitáiban mindig a konszenzus elve érvényesült, ami leginkább sikeresnek bizonyult. Új tér nyílt így meg, amelyben mindenki a másik megtanulta értékelni. Ehhez el kellett ismerni, hogy a sajátjától eltérő lelkiségnek is ugyanolyan szólásjoga van.

A korábban említett 4 áramlat szerinti beosztás nem vált be az énekekről szóló vitában. Nem egyszerű megmondani ugyanis, sőt egyáltalán felismerni, hogy egy adott ének melyik meghatározott áramlathoz tartozik, de ha ez a beskatulyázás esetleg mégis lehetséges, akkor vajon mit akar jelenteni, és mire jó az nekünk?

A kölcsönös beszélgetésekben egy kifejezés különösen fontossá vált: „ami összeköt”. Össze tud kötni embereket egy ének? Össze tud kötni egy ének – amely a különböző áramlatokban az egyházakon belül otthonosan mozog ugyan – különböző felekezeti hovatartozású embereket?

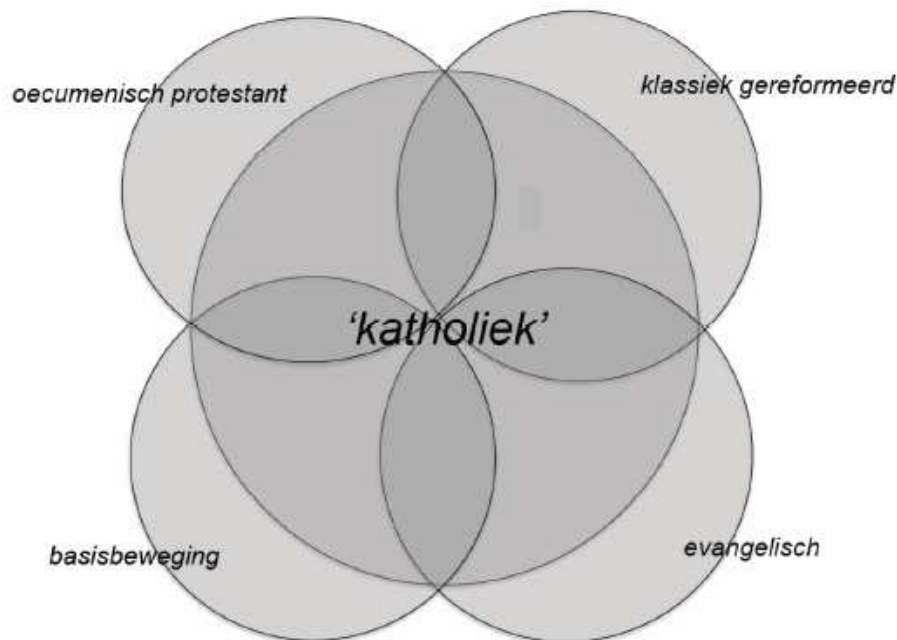
Már a folyamat kezdetén szóba került egy ún. „közös középpont”, anélkül, hogy biztosan tudnánk, hogy létezik-e ilyen. Az idő haladtával azonban ez a „közös közép” egyre inkább tartalommal töltődött, anélkül, hogy azt kellene kijelentenünk egy bizonyos énekről, hogy majd esetleg mindenki fogja-e énekelni. Ily módon kialakult egy olyan közös énekkincs, amely a következő évtizedben nagy fontosságú lehet. Így válik az „egység” és az „egyetemesség” az énekben nyilvánvalóvá, felismerhetővé. Viszont az „egységen” belül is elegendő helye van a „sokféleségnek”.

A folyamat haladtával kialakult egy ábra, hogy hogyan tartozik össze a 4 említett áramlat és ugyanakkor hogyan tekinthetünk a közösségiségre az egymást átfedő körökben. Ez látszik sematikusán a túloldali ábrán.

Az Apostoli Hitvallás a következőt mondja: „Hiszem a szent, egyetemes egyházat”. Az énekre vonatkoztatva az „egyetemesség” (katholicitás) a következőt jelenti: sem az egyházak, sem a hithagyományok nem sajátíthatják ki az egyetemességet saját maguk számára. A kiindulópont az ún. „közös közép”, mely – akárcsak a sima víztükörbe dobott kő – a beesés helyétől egyre szélesedő koncentrikus köröket formál.

A szerkesztőségtől azt kérték, hogy úgy állítsák össze az énekeskönyvet, hogy közben emelkedjenek felül a saját hagyományaik önelégültségén és személyes előszeretetükön. A szerkesztőbizottsági tagoktól, de minden egyes éneklőtől is elvárták, hogy nyitottak maradjanak a másik

embertől érkező javaslatokra. Ez igen gyümölcsözőnek bizonyult a szerkesztőségben; egy gazdagon telített énekeskönyv keletkezett, amelyben az egyes áramlatok közötti határok már nem észrevehetőek. Úgy kínál elegendő anyagot egy közösségi énekkönyvhöz, hogy nem várja el, hogy mindegyik gyülekezet mindent énekeljen.

5. Az énekeskönyv beosztása

Egy énekgyűjteményben rendszerint világosan felismerhető az összeállítás mögötti szemléletmód, elképzelés, de ugyanakkor egy énekgyűjteménynek mindenekelőtt hozzáférhetőnek, nyitottnak kell maradnia a felhasználója számára. Itt elsősorban nem csak a templomba járók és egyháztagok „belső körére” gondolunk, hanem azokra is, akik keveset, vagy egyáltalán nem járnak templomba és csak alkalmanként kerül kezükbe a könyv. Éppen ezért nagyon fontos a világos, áttekinthető beosztás.

1. *Zsoltárok.* Hollandiában évszázados hagyomány, hogy egy egyházi énekeskönyv a zsoltárokkal kezdődik. Ez tulajdonképpen egy elv: a zsoltárok – minden mást megelőzve – a templomi énekek alapját képezik, mind rímelt, mind rímeletlen változatban.

2. *Kantikumok.* A zsoltárokat követik, mint a Biblia Istent dicsérő énekei.

3. *Bibliai történetek, elbeszélő énekek.* Itt nem másról van szó, mint hogy ezek versben mondanak el egy-egy, a vásár- és ünnepnap perikópa során előkerült bibliai szövegrészt.

A következő fő csoportok mindegyikének közös vonása az „idő” ill. „időszakok”.

4. *Napszakok.* Minthogy az énekeskönyvet elsődlegesen használatra állítottuk össze, azzal a legkisebb időkörrrel kezdtük, amelyben az ember él, vagyis a 24 órás napi idővel. A napszakok a nap vissza-visszatérő pillanatait: reggel, este, étkezés stb.

5. *Az első nap.* (De Eerste Dag) A fejezet a vasárnapi liturgiát követi a kezdéstől az áldásig és mindent, ami benne előfordul. Itt található sok liturgiai éneket, de ugyanakkor keresztelési, úrvacsorai, valamint a szolgálattevők megerősítésére írt énekeket is.

6. *A év időszakai.* Az ünnepkörökét járja körül Ádventtől az Idők Beteljesüléséig – Örökkévalóság vasárnapjáig.

7. *Az élet ideje.* Ez a legnagyobb periódus a mi saját életünkhöz kapcsolódik, az emberélet eseményein fut végig, szó szerinti értelemben a bölcsőtől a sírig. Ugyanebben a rubrikában találunk énekeket a „bizalom”, a „példa követése”, a „kísértés” teológiai fejezeteihez, valamint hasonlóképpen énekeket és szövegeket a „betegség”, az „egyedüllét”, a „gyász” címszavakra is.

8. *Közösségi élet.* Az egyházzól, a békéről, az igazságosságról szóló énekek.

6. A régi és az új énekeskönyv összevetése öt szempont alapján, konkrét példák bemutatásával.

Öt téma szerint tekintünk az énekeskönyvbe és emellett összehasonlítjuk az 1973-as és a 2013-as énekeskönyvet (a 40 éneket tartalmazó próbakiadás példáinak segítségével)

a.) Zsoltárok

1973: - rímes zsoltárok: 150 genfi zsoltár és néhány hasonló zsoltáréneke

2013: - 150 genfi zsoltár

- nagy számú zsoltáréneke

- prózai zsoltárok:

- antifónák

- recitált zsoltárok

- rövid formák

b.) Hagyomány és újítás

1973: - „Történelmi egyház” gondolkörét hangsúlyozza a történelmi énekek felvételével.

- a II. Világháború utáni liturgiai mozgalomban keletkezett énekek

- a „Világegyház” helyet találtak, de csak német és angol énekek.

- csak a klasszikus strófikus ének forma

2013: - a „Történelmi egyház” vonulata a hagyományos énekek megtartásával továbbra is jól látszik

- 1973 után keletkezett, de a korábbi énekeskönyv vonulatába jól illő énekek, különféle kegyességi áramlatokból

- a „Világegyház” gondolköre kiszélesedik: Európa más kontinensek énekei is bekerülnek

- a klasszikus strófaének stílusa mellett új zenei stílusok jelennek meg

c.) Gyermek- és ifjúsági énekek

1973: - kevés ének gyermekek számára

- az ifjúsági ének teljes egészében hiányzik

2013: - saját gyermek- és ifjúsági énekrepertoár, mely a teljes gyülekezettel is énekelhető

d.) Az énekeskönyvek egyéb „életterei”

1973: - énekek majdnem kizárólag a templomi istentisztelet számára

2013: - a főistentiszteleten túl egyéb alkalmakra, különböző gyülekezeti összejövetelekre, lelkipásztori munkára, személyes használatra, stb. szánt énekek és szövegek.

e.) Az énekelt liturgia

1973: - kizárólag csak strófikus formák, nincsenek liturgiai énekek

2013: - a strófikus formák mellett az énekelt liturgia érdekében nyitott formák is.

© Pieter Endedijk

Kersenplukkerserf 27

NL-6846 AW ARNHEM

tel.: +31 26 383 18 34

e-mail: endedijk@hetnet.nl